

ПОРЯДОК ФОРМУВАННЯ УРЯДУ ЗА РІЗНИХ ФОРМ ПРАВЛІННЯ

У сучасній державознавчій літературі є загальновизнаним твердження, що спосіб формування уряду, як правило, залежить від форми правління. У цьому напрямку вели свої дослідження знані теоретики держави і права та провідні фахівці в галузі конституційного права, зокрема А.О.Мішин, Р.Т.Мухаєв, В.С.Нерсисян, М.А.Сапронова, Б.О.Страшун, В.Є.Чиркін, М.Ф.Чудаков, В.М.Шаповал та ін. [Див.: 6; 9; 11-12; 14 – 15; 17 – 19]. Основним критерієм розмежування способів формування уряду традиційно використовується ступінь участі парламенту в цьому процесі. Застосування такого критерію дає змогу вирізнити дві основні моделі формальної процедури створення уряду – парламентську і позапарламентську [Див.: 6, с.630; 7, с.271; 9, с.244; 18, с.438].

Наведена класифікація є досить наочною і водночас простою для розуміння, що цілком виправдовує її використання в навчальній літературі. Однак більш глибоке дослідження конкретних процедур формування уряду в різних країнах світу свідчить про те, що вони є значно різноманітнішими, а деякі з них взагалі не вкладаються у “класичну” дихотомію. Це змушує сучасних дослідників шукати нові підходи до типології способів формування уряду, враховуючи при цьому як статутне, так і звичаєве право, як формальні повноваження, так і реальну політико-правову практику. Зокрема, російський державознавець М.М.Гомеров пропонує більш розгорнуту класифікацію способів формування уряду. Залежно від ступеня участі в цьому процесі парламенту та глави держави він виокремлює шість способів формування уряду: абсолютно позапарламентський, обмежено-позапарламентський, напівпарламентський, обмежено-парламентський, абсолютно парламентський, псевдопарламентський [Див.: 1, с.614, 615]. Такий підхід видається конструктивним і доволі ефективним, оскільки, не порушуючи встановлених у вітчизняній науці підходів, він дає змогу доповнити загальноприйнятий критерій (роль парламенту у формуванні уряду) ще одним, не менш важливим – роллю глави держави в цьому процесі. Однак усі класифікації, що пропонувалися донині, спираються на дослідження конституційного права досить обмеженого кола держав. Завдання даної статті – розробити більш детальну класифікацію, яка

враховувала б'усе розмаїття моделей формування уряду, що існують у сучасному світі, на підставі поглибленого аналізу конституційного законодавства зарубіжних країн, проведеного із залученням ширшого кола першоджерел. Це сприятиме більш чіткій характеристиці відповідних форм правління, виявленню глибинних механізмів організації державної влади, з'ясування діалектичного взаємозв'язку способу формування уряду з формою правління. Стаття має на меті запропонувати розв'язання означених завдань з урахуванням наявних сьогодні підходів до типології форм правління, з використанням порівняльно-правового, системно-структурного, функціонального і формально-юридичного методів наукового пізнання. Аналіз способів формування уряду здійснюватиметься в порядку зростання ролі парламенту в цьому процесі.

Абсолютно (виключно) позапарламентський спосіб формування уряду полягає в тому, що відповідні повноваження зосереджені в руках глави держави.

В абсолютних монархіях глава держави очолює уряд і самостійно призначає його членів (зазвичай зі своїх найближчих родичів, представників правлячої династії). Сімейна монополія на вищі урядові пости існує на сьогодні в Катарі, Бахреїні, Саудівській Аравії, Омані. Згідно з Конституцією Саудівської Аравії 1992 р. главою ради міністрів є король, який своїми декретами призначає і звільняє з посади всіх членів уряду, в тому числі заступників голови ради міністрів, міністрів і радників короля. Султан Оману за Конституцією 1996 р. не тільки очолює й формує уряд, а й обіймає пости міністра іноземних справ, оборони і фінансів [Див.: 14, с. 114]. Таку модель абсолютно позапартійного способу формування уряду можна назвати *династичною*.

На відміну від абсолютних монархій, у дуалістичних монархіях уряд формується не тільки з родичів чи найближчого оточення монарха, а й інколи з депутатів парламенту чи інших впливових політиків. Наприклад, відповідно до положень Конституції Кувейту 1962 р. емір після традиційних консультацій із духовенством та впливовою знаттю призначає прем'єр-міністра, за рекомендацією якого потім призначає міністрів. Міністри можуть призначатися з депутатів Національної асамблеї (парламенту) та інших осіб. З огляду на коло можливих претендентів на посади міністрів таку модель абсолютно позапарламентського способу формування уряду можна назвати *аристократичною*.

Абсолютно позапарламентський спосіб формування уряду характерний і для переважної більшості президентських республік, у яких виконавча влада сконцентрована в руках глави держави, який самостійно, на власний розсуд визначає її систему, здійснює призначення на

основні адміністративні посади, у тому числі формує уряд. Найбільш поширено такий спосіб формування уряду в президентських республіках Латинської Америки (Аргентина, Бразилія, Колумбія, Коста-Ріка, Мексика). Так, відповідно до ст.84 Конституції Бразилії 1988 р. призначення і звільнення міністрів держави є виключною прерогативою президента республіки [5, с.101]. Такий стан речей цілком узгоджується з домінуючою в країнах Латинської Америки конституційно-правовою доктриною, яка традиційно розглядає кабінет міністрів як суто робочий орган при президенті, своєрідний апарат його помічників. Політична практика цих країн передбачає призначення до складу кабінету міністрів довірених осіб президента, своєрідну роздачу державних постів для тих діячів його партії, які більшою мірою сприяли його перемозі на виборах [Див.: 7, с.727].

Аналогічний підхід до формування уряду відображений у конституціях багатьох президентських республік Африки (Єгипет, Заір, Кенія, Малаві та ін.). Зокрема, згідно зі ст.141 Конституції Єгипту 1971 р. президент республіки призначає голову ради міністрів та його заступників, міністрів та їх заступників і звільняє їх із займаних посад [Див.: 15, с.182]. На відміну від Латинської Америки та Африки, абсолютно незапарламентський спосіб формування уряду в президентських республіках Азії є значно менш поширеним явищем і поєднується з гіперсофорованою владою глави держави. На сьогодні він передбачений ст.17 Конституції Індонезії 1945 р. та ст.76 Конституції Туркменістану 1992 р. [Див.: 13, с.439]. З огляду на домінуючу, харизматичну роль президента в державному механізмі всі згадані вище республіки досить часто називаються суперпрезидентськими. Тому модель абсолютно позапарламентського способу формування уряду, що застосовується в таких республіках, доцільно назвати *одноособно-президентською*.

При *обмежено-позапарламентському* способі формування уряду відповідні призначення здійснюються главою держави за певною (обмеженою) участю парламенту. Такий спосіб є характерним для деяких країн з президентською формою правління. Так, згідно з положенням ч.2 розд. 2 ст. II Конституції США міністри та інші вищі посадові особи призначаються главою держави з відомих діячів правлячої партії, але за згодою сенату, який перевіряє компетентність кандидатів і повинен підтримати призначення більшістю в 2/3 голосів [Див.: 16, с.32]. Однак випадки відмови з боку сенату у схваленні запропонованих президентом кандидатур зустрічаються дуже рідко – лише в тих випадках, коли на даного кандидата є певний компрометуючий матеріал, про який президент не знав. Тоді президент сам знімає запроповану кандидатуру. Якщо ж жодних обґрунтованих заперечень не існує, то при-

значення затверджуються майже формально. Призначення уряду, аналогічні американському, провадяться також у Чилі, Уругваї та деяких інших президентських республіках Латинської Америки [Див.: 18, с.442]. Серед країн СНД такий спосіб формування уряду використовується в Грузії, яка також є президентською республікою.

У країнах з *обмежено-парламентським способом* формування уряду останній призначається главою держави, що є формальним, практично автоматичним актом. Оскільки глава держави не є главою виконавчої влади (принаймні, реальним, а не формальним), він не може за власним розсудом призначити прем'єр-міністра: адже ним повинен стати лідер партії більшості в парламенті. Після призначення прем'єр-міністр утворює уряд. Тільки якщо в парламенті немає партійної більшості або політичні партії не можуть домовитися про створення коаліційного уряду, глава держави може прийняти більш широку участь у визначенні кандидатури прем'єр-міністра. Уряд при такому способі формування вважається створеним, якщо він отримав довіру парламенту (інвеституру), хоча юридично утворюється актом глави держави. Такий спосіб є характерним для парламентарних монархій і республік. Обмежено-парламентський спосіб формування уряду має деякі модифікації, що суттєво різняться між собою:

1. *Модель парламентської більшості.* Глава держави призначає прем'єр-міністром лідера партії, що отримала перемогу на парламентських виборах, чи партійної коаліції. Інші члени уряду призначаються главою держави за поданням прем'єр-міністра. Після утворення уряду отримання довіри парламенту (інвеститури) не потрібно. Така модель застосовується у парламентарних монархіях (Великобританія, Данія, Нідерланди, Норвегія) та парламентарних республіках (Індія, ФРН, Чехія та ін.).

Так, у Великобританії монарх призначає прем'єр-міністра без затвердження його парламентом. Але призначення відбувається автоматично, оскільки глава держави може призначити главою уряду тільки лідера партії, яка отримала абсолютну більшість мандатів у Палаті общин. Якщо ж жодна партія не має такої більшості, то прем'єр-міністр призначається з числа лідерів провідних партій після проведення необхідних консультацій. Така процедура здійснюється у Великобританії на підставі конституційного звичаю [Див.: 3, с.212]. Уряд формується прем'єр-міністром, як правило, з депутатів правлячої партії.

Подібна до британської модель передбачена ст.63 Конституції ФРН 1949 р. [4, с.199]. Федеральний канцлер ФРН обирається без обговорення бундестагом за пропозицією федерального президента. Роль

глави держави у цьому процесі є номінальною. Оскільки для обрання федерального канцлера необхідна підтримка абсолютної більшості членів бундестагу, то за конституційним звичаєм єдиним кандидатом на цю посаду є лідер партії, яка має більшість місць у нижній палаті парламенту. Обрана особа призначається на посаду федеральним президентом. Якщо кандидат не дістав необхідної підтримки, то протягом наступних 14 днів бундестаг може обрати федерального канцлера абсолютною більшістю голосів. Якщо обрання не відбулося, провадиться новий тур голосування, після якого обраною вважається особа, яка отримала найбільшу кількість голосів. У випадку, якщо ця більшість є абсолютною, федеральний президент зобов'язаний призначити обрану особу протягом семи днів. Якщо ж ця більшість менша від абсолютної, він сам може вирішити, чи призначити обрану особу федеральним канцлером, чи розпустити бундестаг.

2. *Модель міжпартійного консенсусу.* Глава держави призначає прем'єр-міністра після консультацій у парламенті, спираючись на домовленість лідерів кількох політичних партій, у тому числі й тих, які не мають більшості мандатів. За пропозицією глави уряду глава держави призначає міністрів, після чого уряд повинен отримати довіру (інвеституру) парламенту. Ця модель є близькою до моделі парламентської більшості, але відрізняється від неї відсутністю "автоматизму" щодо кандидатури глави уряду. Іншими словами, в даному випадку для заняття посади прем'єр-міністра головним є не перемога на виборах, а здатність консолідувати навколо себе більшість парламентарів. Ця модель заздалегідь розрахована на багатопартійну систему, коли відсутня єдина партія чи навіть партійний блок, що домінували б у парламенті.

Так, призначення уряду в Італії цілком залежить від співвідношення політичних сил у палатах парламенту. Уряд призначається президентом після консультацій з лідерами партійних фракцій у палатах, їх главами і провідними політичними діячами країни [Див.: 2, с.180]. Згідно зі статтями 92-94 Конституції Італійської Республіки президент призначає голову ради міністрів і за його пропозицією – міністрів. У 10-денний строк уряд повинен отримати довіру обох палат парламенту, кожна з яких виражає довіру чи відмовляє в ній шляхом мотивованої резолюції, що приймається поіменним голосуванням. Вотум недовіри тягне за собою відставку уряду.

Близькою до моделі міжпартійного консенсусу є система формування уряду, передбачена Конституціями Греції 1975 р., Хорватії 1990 р., Болгарії 1991 р., де глава держави також призначає прем'єр-міністром керівника тієї політичної партії, яка має більшість парламе-

нтських мандатів, а вже за пропозицією прем'єр-міністра призначає інших членів уряду. Однак, якщо жодна з партій не має абсолютної більшості місць у парламенті, президент доручає вивчити можливість формування уряду, що користувався б довірою парламенту, по черзі лідерам партій, які мають відносну більшість місць. Сформований уряд повинен отримати вотум довіри (інвеституру) в парламенті.

Парламентсько-президентський (напівпрезидентський) спосіб формування уряду характерний для деяких напівпрезидентських республік і відзначається дійсно обопільною участю парламенту й президента в цьому процесі. Усі призначення в уряді є результатом певного консенсусу між главою держави й парламентом. Як і попередній, цей спосіб формування уряду має декілька моделей, що відрізняються за певними процедурними моментами. Розглянемо їх у порядку зростання ролі парламенту в процесі формування уряду:

1. *Модель домінування президента* відзначається від інших провідною роллю президента у процесі формування уряду. При застосуванні такої моделі глава держави отримує реальну можливість призначити на посаду прем'єр-міністра фактично будь-якого кандидата, незважаючи на позицію парламенту. Така модель закріплена конституціями Росії 1993 р. та Азербайджану 1995 р., які є напівпрезидентськими республіками:

Зокрема, ст.111 Конституції Російської Федерації передбачає, що глава уряду призначається Президентом за згодою Державної думи, а інші члени уряду – Президентом за поданням глави уряду. Однак у випадку, коли кандидатури на посаду прем'єр-міністра, внесені главою держави, тричі відхилялися Державною думою (навіть якщо тричі вносилися одна й та ж кандидатура), Президент призначає його самостійно, а Державну думу розпускає й оголошує дострокові парламентські вибори [Див.: 13, с.389]. Таким чином, роль парламенту у процесі формування уряду зводиться до суто номінальної, оскільки у випадку незгоди парламенту з президентською кандидатурою глава держави може вдатися до відкритого тиску на депутатів, погрожуючи розпуском нижньої палати.

2. *Модель домінування парламенту.* Глава держави самостійно призначає прем'єр-міністра і за його поданням – інших членів уряду. Формально глава держави вільний у своєму виборі, однак при призначенні прем'єр-міністра він повинен урахувати співвідношення політичних сил у парламенті, довіра якого потрібна для діяльності уряду. За даних умов на пост прем'єр-міністра традиційно призначається лідер партії, яка має більшість місць у парламенті. Така модель передбачена конституціями Вірменії 1995 р., Польщі 1997 р., Словаччини 1992 р.

Франції 1958 р., тобто притаманна напівпрезидентським республікам.

Так, згідно зі ст.8 Конституції Франції 1958 р. Президент призначає прем'єр-міністра, за його поданням – інших членів уряду і припиняє їх повноваження. При виборі прем'єр-міністра президент не зобов'язаний враховувати чиясь думку, але за традицією він призначає прем'єр-міністром лідера партії, яка перемогла на останніх виборах. За змістом ч.1. ст.49 Конституції Франції, сформувавши уряд, прем'єр-міністр зобов'язаний винести на схвалення Національних зборів програму уряду чи його загальнополітичну декларацію, ставлячи питання про довіру [Див.: 4, с.675]. Таким чином, принцип політичної відповідальності уряду Франції перед парламентом тісно пов'язаний з правилом формування уряду партією, що перемогла на парламентських виборах.

3. *Паритетна модель* характеризується рівноцінною роллю парламенту і глави держави у процесі формування уряду. Як і в попередніх випадках, президент призначає прем'єр-міністра за згодою парламенту, а всіх інших членів уряду – за поданням прем'єр-міністра. Однак президент не зв'язаний розкладом політичних сил у парламенті, оскільки не існує відповідних норм не тільки статутного права, а й звичаєвого. Неусталеність партійної системи, брак чіткої партійної більшості в парламенті призводять до того, що ключова роль у виборі кандидатури на посаду прем'єр-міністра переходить до президента. Однак протягом відповідного терміну новостворений уряд повинен подати на затвердження парламенту свою програму, що вимагає від глави держави виваженого й поміркованого рішення, консультацій з лідерами депутатських груп і фракцій у парламенті. Така модель передбачена конституціями Казахстану 1995 р., Киргизстану 1996 р., України 1996 р.. Майже аналогічна процедура застосовується у Фінляндії, де призначення прем'єр-міністра і формування державної ради (уряду) має здійснюватися Президентом за погодженням з головою едускунти (парламенту) і лідерами фракцій політичних партій у парламенті, які утворюють (поряд із заступниками голови й головами постійних комітетів едускунти) раду голів [Див.: 10, с.610]. Принагідно зазначимо, що всі названі держави за формою правління є напівпрезидентськими республіками.

Абсолютно внутрішньопарламентський спосіб характеризується тим, що голова і весь склад уряду обираються на засіданні парламенту. Такий спосіб притаманний парламентарним монархіям, у яких глава держави повністю позбавлений владних повноважень (Швеція за Формою правління 1974 р., Японія за Конституцією 1946 р.), парламентарним республікам з домінуючим положенням парламенту (Угорщина), директоріальній республіці Швейцарії.

Так, згідно з §2 гл. 6 Форми правління Швеції за необхідності обрання прем'єр-міністра тальман (спікер) скликає на нараду представників від кожної партійної групи в риксдагу (парламенті). Спікер консультується з віце-спікерами і передає пропозицію щодо прем'єр-міністра парламенту, після чого вона не пізніш як на четвертий день ставиться на голосування. Якщо проти пропозиції проголосує більше половини членів риксдагу, вона відхиляється. Новий прем'єр-міністр у терміновому порядку подає риксдагу список призначених ним міністрів. Зміна уряду відбувається на особливій нараді перед главою держави, а за його відсутності – перед тальманом, який видає від імені риксдагу розпорядження про призначення прем'єр-міністра [Див.: 4, с.711].

У деяких парламентських державах Європи глава держави після консультацій з представниками політичних груп парламенту подає на розгляд законодавчого органу кандидатуру прем'єр-міністра, який вносить на розгляд парламенту склад і політичну програму свого майбутнього уряду і просить вотум довіри. У випадку позитивного рішення парламенту глава держави призначає запропонованого кандидата на посаду прем'єр-міністра, а інших членів уряду – за поданням прем'єр-міністра. Така процедура передбачена Конституціями Іспанії 1978 р., Румунії 1991 р., Молдови 1994 р.

Відповідно до ст.33 Конституції Угорщини прем'єр-міністр обирається за пропозицією президента республіки більшістю голосів представників національної асамблеї (парламенту), а міністри призначаються та звільняються президентом республіки за рекомендацією прем'єр-міністра [Див.: 8, с.324]. Роль президента у цьому процесі є номінальною і зводиться до формального внесення кандидатури глави уряду, яка заздалегідь узгоджена серед депутатів і зумовлена розкладом політичних сил у парламенті. Така модель логічно впливає з провідної ролі парламенту в системі вищих органів влади Угорщини, яка за формою правління є яскраво вираженою парламентською республікою.

Особливий спосіб формування уряду притаманний країнам колишнього соціалістичного табору та сучасних країн соціалістичної орієнтації (В'єтнам, Китай, КНДР, Куба). І.М.Гомеров називає його *псевдопарламентським* [Див.: 1, с.615]. У згаданих країнах уряд формально обирається вищим представницьким органом державної влади, але фактично його склад в умовах однопартійної системи визначається партійним керівництвом. Однак з огляду на те, що принципи поділу влади й парламентаризму відкидаються пануючою в цих країнах державно-правовою доктриною, використання щодо них терміна

“псевдопарламентський” є, на наш погляд, недостатньо коректним. Спосіб формування уряду в країнах соціалістичної орієнтації більш доцільно називати *квazi-парламентським*.

Наведена розгорнута класифікація охоплює переважну більшість держав сучасного світу, тому включені до неї способи формування уряду цілком доречно назвати *типовими*. Водночас політико-правова практика окремих країн містить приклади унікальних, *нетипових моделей* формування уряду, коли суб'єктами його утворення виступають не глава держави чи парламент, а народ чи інші органи державної влади. Прикладами можуть служити Ізраїль (де прем'єр-міністр обирається виборчим корпусом під час парламентських виборів) або Греція (де у випадку неможливості сформування уряду парламентом глава держави може доручити цю місію з метою проведення нових парламентських виборів судовій гілці влади – голові Верховного касаційного суду, Контрольної ради чи Державної ради, що очолює систему адміністративних судів).

Підсумовуючи результати проведеного дослідження, можна констатувати, що процедури формування уряду в країнах світу досить різноманітні, що залежить від багатьох чинників історичного, політичного, культурного, національного, релігійного характеру. Однак визначальними серед них є особливості конституційного устрою, зокрема, форма правління, яка безпосередньо впливає на ступінь концентрації влади в руках глави держави чи парламенту і характер їх взаємодії у процесі формування уряду, а також політичний режим країни. Практично при всіх формах правління глава держави бере безпосередню участь у процесі створення уряду, а роль парламенту при здійсненні цієї процедури залежить від ступеня демократизації суспільства, наявності розвиненої партійної системи й високої політичної культури населення, впливовості й обсягу повноважень вищого представницького органу, міри впровадження принципу поділу влади та впливу звичаєвих норм на державну практику. У світі майже не існує абсолютно ідентичних моделей формування уряду, оскільки кожна з них відбиває національні особливості історичних, культурних традицій, політичної культури своєї країни. Однак детальний аналіз процесу формування уряду у зарубіжних країнах дає можливість виокремити декілька типових моделей цієї процедури і зробити певні узагальнення.

У країнах із формою правління, що відзначається домінуючим становищем глави держави в державному механізмі, модель формування уряду характеризується відстороненням парламенту від участі в цій процедурі. В абсолютних, дуалістичних монархіях, більшості президентських і суперпрезидентських республік формування уряду практич-

но відбувається за власним розсудом глави держави, який сам зобов'язаний очолює уряд. Але у деяких президентських республіках парламент все ж бере обмежену участь у процесі створення уряду, що свідчить про більш високий рівень розвитку демократичних традицій і міцніші позиції парламенту (США, Грузія).

У країнах з більш сильними парламентськими традиціями уряд існує як самостійний державний орган і парламент тією чи іншою мірою бере участь у процесі його формування. Чим більш країна тяжіє до парламентської форми правління, тим сильнішою є роль парламенту у створенні уряду. Різні ступінь парламентської участі при формуванні вищого органу виконавчої влади зумовлює існування найбільшої кількості моделей утворення уряду порівняно з іншими формами правління. Позиції парламенту в цьому процесі варіюються теж по-різному. Це може бути повна самостійність при формуванні уряду (що властиво парламентарним державам із сильними позиціями парламенту й суттєвим представницьким характером повноважень глави держави – Пакистан, Швейцарія, Швеція, Японія) чи дещо обмежена самостійність парламенту, викликана формальною участю глави держави у даній процедурі (що притаманно для парламентських монархій чи республік з високим рівнем розвитку партійної системи, оскільки на процес утворення уряду безпосередньо впливають не власні вподобання глави держави, а розстановка політичних сил у країні й парламенті, – Великобританія, Італія, Іспанія). Паритетна участь глави держави й парламенту в процесі формування уряду знаходить свій прояв у країнах зі змішаними формами правління.

Вище ми виклали вплив форми правління на процедуру утворення уряду. Щодо існування зворотного зв'язку, то слід звернути увагу на те, що при проведенні класифікації моделей формування уряду в одну групу потрапляють країни з різними формами правління – і монархії, і республіки. Це свідчить про те, що порядок формування уряду сам по собі не може виступати одним із основних класифікаційних критеріїв загального поділу форм правління на монархії й республіки, але має значення як додатковий критерій, оскільки саме він дає можливість визначити ступінь концентрації влади в руках глави держави чи парламенту і з'ясувати в подальшому, наскільки це впливає на модель урядової відповідальності. Саме в цьому напрямку й мають бути продовжені дослідження ролі правового статусу вищих органів державної влади в загальній системі характеристик форм правління сучасних держав.

Список літератури: 1. Гомеров И.Н. Государство и государственная власть: предпосылки, особенности, структура. – М.: Изд-во ЮКЭА, 2002. – 832 с. 2. Иностранни

конституційне право / Под ред. В.В.Махлаков. – М.: Юристь, 1996. – 512 с. 3. Колибоб А.К. Процедура формування парламентом вищих державних органів // Очерки конституційного права іноземних держав: Учеб. посібник / Под ред. Д.А.Ковачева. – М.: Спарк, 1999. – С.204-218. 4. Конституції держав Європейського Союзу / Под ред. Л.А.Окуцькова. – М.: ИНФРА-М – НОРМА, 1997. – 816 с. 5. Конституції зарубіжних держав: Американський континент / Отв. ред. А.В.Багдасарян. – Ереван: Мхитар Гов, 1998. – 392 с. 6. Конституційне (державне) право зарубіжних країн: Т. 1-2. Ч. общ.: Учебник / Отв. ред. Б.А.Страшун. – М.: Изд-во БЕК, 1999. – 784с. 7. Конституційне право зарубіжних країн: Учебник / Под ред. М.В.Баглая, Ю.И.Лейбо, Л.М.Энтина. – М.: НОРМА – ИНФРА-М, 1999. – 332 с. 8. Конституції нових держав Європи та Азії / Упоряд. С.Головастий. – К.: Укр. правн. фундація, 1996. – 544 с. 9. Мишин А.А. Конституційне (державне) право зарубіжних країн: Учебник. – М.: Белые альвы, 1998. – 456 с. 10. Могунова М.А. Вводная статья к Конституции Финляндии // Конституции государств Европейского Союза / Под ред. Л.А.Окуцькова. – М.: ИНФРА-М – НОРМА, 1997. – С.603-612. 11. Мухавев Р.Т. Теория государства и права. – М.: Приор, 2001. – 464с. 12. Нерсисян В.С. Общая теория права и государства: Учебник. – М.: НОРМА – ИНФРА – М, 1999. – 552 с. 13. Новые конституции стран СНГ и Балтии: Сб. документов / Отв. ред. Н.А.Михалева. – М.: Манускрипт, 1998. – 672 с. 14. Сапронова М.А. Арабский восток: власть и конституции. – М.: Изд-во МГИМО, 2001. – 216 с. 15. Сапронова М.А. Государственный строй и конституции арабских республик. – М.: Муравей, 2003. – 328 с. 16. Современные зарубежные конституции: Сб. документов по констит. праву заруб. стран / Сост. В.В.Махлаков / Отв. ред. Б.А.Страшун. – М.: Б.и., 1996. – 284 с. 17. Чиркин В.Е. Конституційне право зарубіжних країн. – М.: Юристь, 1997. – 568с. 18. Чудаков М.Ф. Конституційне (державне) право зарубіжних країн: Учеб. посібник. – Мін.: Нове знання, 2001. – 576 с. 19. Шаповал В.М. Конституційне право зарубіжних країн: Підручник. – К.: АртЕк, 1997. – 264 с.

Надійшла до редакції 31.10.2003 р.

УДК 342.25

Л.В.Челомбітько, ст.викладач
Національна юридична академія України
імені Ярослава Мудрого, м. Харків

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ФОРМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ ГЛАСНОСТІ В МІСЦЕВОМУ САМОВРЯДУВАННІ В УКРАЇНІ

Конституційний принцип гласності є однією з вихідних засад, на яких ґрунтується місцеве самоврядування в Україні. На сучасному етапі суспільно-політичного розвитку нашої країни всебічне запровадження цього принципу стає одним із пріоритетних завдань муніципальної політики. Як зазначив Президент України Л.Д.Кучма у своєму виступі на муніципальних слуханнях 26 вересня 2003 р., сьогодні на порядку денному – “створення прозорої, відповідальної та ефективною влади” [10; 2003. – № 182. – 30 вер.].

Зміст, юридична природа й роль конституційного принципу гласності в розбудові демократичної державності традиційно були в полі зору дослідників ще за радянських часів, зокрема А.О.Безуглова,